MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQARORLASHTIRISHDA INFRATUZILMA SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Yusubov In’omjon Ikram o’g’li
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
Telefon: +998 99 966 99 88
Elektron pochta: Yusubovinomjon1@gmail.com

Annotatsiya *– Maqolada mintaqa iqtisodiyotini barqarorlashtirishda infratuzilma salohiyatining o‘rni Xorazm viloyati misolida tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi viloyat iqtisodiyotining sug‘oriladigan dehqonchilik, qayta ishlash sanoati va turizmga tayanishi hamda ushbu tarmoqlarning suv, energiya va transport infratuzilmasiga bevosita bog‘liqligi bilan izohlanadi. Tadqiqot maqsadi – infratuzilma salohiyatining hududiy iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini baholash va uni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini asoslashdan iborat. Metodologik asos sifatida aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot bo‘yicha konvergensiya koeffitsienti, tarmoq diversifikatsiyasini o‘lchovchi Herfindahl–Hirschman indeksi hamda infratuzilma quyi tizimlarining cheklovchi omillar tahlili qo‘llanilgan. Tahlil Xorazm viloyati statistika boshqarmasi, Milliy statistika qo‘mitasi va viloyat hokimligining 2024–2025-yillardagi ma’lumotlariga asoslangan. Infratuzilma olti quyi tizimga – suv xo‘jaligi, transport-logistika, energetika, muhandislik-kommunal, turizm va innovatsion-sanoat infratuzilmasiga ajratilib, har biri bo‘yicha asosiy cheklovchi omil aniqlangan. Natijalarga ko‘ra, 2025-yilda viloyat YaHM 62 987,5 mlrd so‘mga yetib, 7,9 % ga o‘sgan, kambag‘allik darajasi 6,7 % gacha qisqargan, biroq konvergensiya koeffitsienti 0,63 ni tashkil etib, viloyat aholi jon boshiga YaHM bo‘yicha respublika o‘rtacha darajasidan 37 % orqada qolmoqda. Iqtisodiyot tarmoqlar bo‘yicha nisbatan diversifikatsiyalashgan (HHI ≈ 0,274), ammo asosiy tarmoqlarning Amudaryo suviga umumiy bog‘liqligi yashirin tizimli xavf manbai ekani aniqlangan. Suv tejovchi texnologiyalar hisobiga 1 mlrd m³ suv tejalgani suv xo‘jaligi infratuzilmasi barqarorlikning eng samarali vositasi ekanini ko‘rsatadi. Shuningdek, eng yuqori mavsumda turistlarni joylashtirish o‘rinlarining yetishmasligi va tranzit salohiyatidan to‘liq foydalanilmayotgani aniqlangan. Maqolada suv resurslarini tejash, transport-logistika, energetika, turizm va innovatsion-sanoat infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlar hamda konvergensiya koeffitsientini 2030-yilgacha 0,70 darajaga yetkazish taklifi asoslab berilgan. Natijalardan hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda va infratuzilma investitsiyalarini ustuvorlashtirishda foydalanish mumkin.*

Kalit so‘zlar: *infratuzilma salohiyati, mintaqa iqtisodiyoti, iqtisodiy barqarorlik, Xorazm viloyati, yalpi hududiy mahsulot, konvergensiya koeffitsienti, Herfindahl–Hirschman indeksi, suv tejovchi texnologiyalar, transport-logistika, turizm infratuzilmasi.*

KIRISH

Mintaqa iqtisodiyotining barqarorligi tashqi va ichki zarbalarga qaramay ishlab chiqarish, bandlik va aholi daromadlarini saqlab qolish qobiliyati bilan belgilanadi. Bu qobiliyatning moddiy asosi – infratuzilma: yo‘llar, energiya va suv ta’minoti tarmoqlari, irrigatsiya tizimlari, logistika va ijtimoiy obyektlar. “O‘zbekiston – 2030”

strategiyasida hududlarni mutanosib rivojlantirish va infratuzilmani modernizatsiya qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [11].

Xorazm viloyati Amudaryoning quyi oqimida joylashgan bo‘lib, uning iqtisodiyoti sug‘oriladigan dehqonchilik, qayta ishlash sanoati va turizmga tayanadi. Uchala tayanch ham bevosita infratuzilmaga – irrigatsiya, energetika, transport-logistika va mehmonxona fondiga bog‘liq. 2025-yilda viloyat yalpi hududiy mahsuloti (YaHM) 62 987,5 mlrd so‘mga yetib, 7,9 % ga o‘sgan bo‘lsa-da, aholi jon boshiga YaHM respublika o‘rtacha ko‘rsatkichidan sezilarli darajada past [10; 16].

Shu bilan birga, viloyatning respublika markazidan uzoqda joylashgani, suv resurslari taqchilligi va Orolbo‘yi ekologik vaziyatining ta’siri infratuzilmaga qo‘yiladigan talablarni kuchaytiradi. Infratuzilmaga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi so‘nggi yillarda sezilarli oshgan bo‘lsa-da, ularning iqtisodiy barqarorlikka qo‘shgan hissasi miqdoriy jihatdan yetarli baholanmagan. Aynan shu holat tadqiqotning ilmiy muammosini tashkil etadi: qaysi infratuzilma quyi tizimlari hududiy iqtisodiyot barqarorligini cheklamoqda va ularni rivojlantirish qanday ustuvorlikda amalga oshirilishi kerak?

Maqolaning maqsadi – Xorazm viloyati misolida infratuzilma salohiyatining iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini baholash va uni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo‘yildi: viloyatning hududiy rivojlanish tafovutini konvergensiya koeffitsienti orqali baholash; iqtisodiyot tarmoq tuzilmasining diversifikatsiya darajasini aniqlash; infratuzilma quyi tizimlari bo‘yicha cheklovchi omillarni aniqlash va ustuvor yo‘nalishlarni asoslash.

Tadqiqot obyekti – Xorazm viloyati iqtisodiyoti va uning infratuzilma tizimi, predmeti – infratuzilma salohiyati va hududiy iqtisodiy barqarorlik o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlar. Tadqiqot gipotezasi: viloyat iqtisodiyotining barqarorligi infratuzilma obyektlari sonidan ko‘ra suv, energiya va logistika bo‘g‘inlaridagi cheklovlar bilan ko‘proq belgilanadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi konvergensiya koeffitsienti, diversifikatsiya indeksi va cheklovchi omillar tahlilini birlashtirgan holda suv taqchil agrar hudud uchun infratuzilma ustuvorliklarini aniqlash yondashuvi taklif etilganidadir.

ADABIYOTLAR SHARHI

A. Hirschman infratuzilmani “ijtimoiy qo‘shimcha kapital” sifatida ta’riflab, u barcha ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur shart-sharoitni yaratishini ko‘rsatgan [6]. D. Aschauer davlat infratuzilma kapitali xususiy sektor unumdorligini oshirishini empirik isbotlagan [1], P. Krugman esa transport xarajatlarini iqtisodiy faoliyatning hududiy joylashuvini belgilovchi asosiy omil sifatida ko‘rsatgan [7].

Keyingi yillardagi tadqiqotlar ushbu klassik xulosalarni aniqlashtirdi. P. Bom va J. Ligthart davlat kapitali unumdorligiga oid ko‘plab tadqiqotlarning meta-tahlili asosida infratuzilma samarasi ijobiy, biroq dastlabki baholashlarda ko‘rsatilganidan ancha past ekanini va u asosiy (core) infratuzilma hamda hududiy darajada yuqoriroq namoyon bo‘lishini aniqlagan [2]. C. Calderón, E. Moral-Benito va L. Servén ko‘p mamlakatlar ma’lumotlari asosida infratuzilma kapitalining ishlab chiqarishga ta’siri

ijobiy va barqaror ekanini, biroq uning kattaligi mamlakatlar o‘rtasida farqlanishini ko‘rsatgan [3].

Hududiy kesimda R. Crescenzi va A. Rodríguez-Pose Yevropa Ittifoqi mintaqalari misolida transport infratuzilmasiga investitsiyalar o‘z-o‘zidan o‘sishni ta’minlamasligini, uning samarasi institutlar, inson kapitali va innovatsion muhitga bog‘liqligini ko‘rsatgan [5]. A. Rodríguez-Pose iqtisodiy jihatdan orqada qolgan hududlar salohiyatini e’tiborsiz qoldirish ijtimoiy-siyosiy beqarorlikka olib kelishini asoslab, hudud xususiyatlariga moslashtirilgan siyosat zarurligini ta’kidlagan [12]. G. Timilsina va hammualliflar infratuzilma iqtisodiy o‘sish va kambag‘allikni qisqartirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini, biroq bu ta’sir infratuzilma turi va mamlakat sharoitiga qarab sezilarli farqlanishini umumlashtirgan [13].

C. Calderón va L. Servén infratuzilmaning miqdori va sifati iqtisodiy o‘sishni tezlashtirib, daromadlar tengsizligini qisqartirishini aniqlagan [4]. R. Martin va P. Sunley hududning zarbalarga bardosh berishi uning tarmoq tuzilmasi va infratuzilmasiga bog‘liqligini asoslagan [8]. Ko‘rib chiqilgan ishlarning aksariyati mamlakatlar yoki rivojlangan mintaqalar ma’lumotlariga tayanadi va infratuzilmani yagona agregat ko‘rsatkich sifatida qaraydi. Biroq suv resurslari taqchil, agrar yo‘nalishdagi hududlarda infratuzilma quyi tizimlarining barqarorlikka qo‘shgan hissasini miqdoriy baholash masalasi yetarlicha o‘rganilmagan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot dizayni sifatida bitta hudud misolidagi (case study) miqdoriy-tavsifiy tahlil tanlandi, chunki u hududning infratuzilma xususiyatlarini batafsil o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqotda uch bosqichli tahlil qo‘llanildi. Birinchi bosqichda hududiy tafovut konvergensiya koeffitsienti orqali baholandi:

$$K_t = y_{r,t} / y_{UZ,t}$$

bu yerda y(r,t) va y(UZ,t) – mos ravishda viloyat va respublika bo‘yicha aholi jon boshiga YaHM (YaIM); K < 1 hudud respublika o‘rtacha darajasidan orqada qolayotganini bildiradi. Ikkinchi bosqichda iqtisodiyotning tarmoq diversifikatsiyasi Herfindahl–Hirschman indeksi bilan o‘lchandi:

$$HHI = \Sigma s_i^2$$

bu yerda s(i) – i-tarmoqning umumiy ishlab chiqarish hajmidagi ulushi; to‘rt tarmoq uchun nazariy minimum 0,25 ga teng. Uchinchi bosqichda infratuzilmaning olti quyi tizimi (suv xo‘jaligi, transport-logistika, energetika, muhandislik-kommunal, turizm, innovatsion-sanoat) bo‘yicha cheklovchi omillar aniqlandi. Ma’lumotlar Xorazm viloyati statistika boshqarmasi, Milliy statistika qo‘mitasi va viloyat hokimligi hisobotlaridan olindi. Konvergensiya koeffitsienti va HHI ularning ochiq statistik ma’lumotlar asosida hisoblanishi hamda natijalarni boshqa hududlar bilan takroriy solishtirish mumkinligi sababli tanlandi. Hisob-kitoblar 2025-yilning dastlabki (operativ) ma’lumotlari asosida bajarildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlilni viloyatning umumiy makroiqtisodiy holatidan boshlaymiz [14; 15; 16] (1-jadval).

1-jadval.

Xorazm viloyatining asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari, 2024–2025[192]

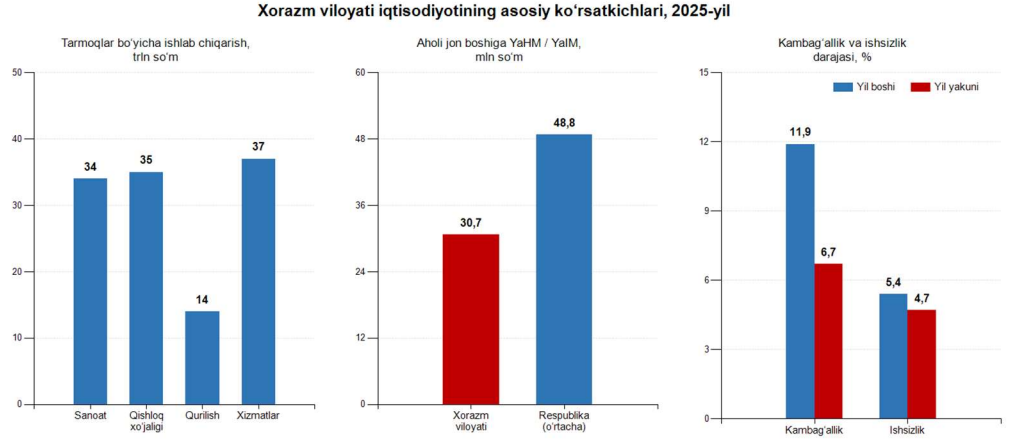
Ko‘rsatkich	2024	2025	O‘zgarish
YaHM, mlrd so‘m (joriy narxlarda)	53 640,0	62 987,5	107,9 %
Aholi jon boshiga YaHM, ming so‘m	26 633,7	30 713,5	105,9 %
Kichik tadbirkorlikning YaHMdagi ulushi, %	72,8	71,6	−1,2 f.p.
Respublika YaIMdagi ulushi, %	—	3,4	—
O‘zlashtirilgan xorijiy investitsiyalar, mln AQSh doll.	—	1 100	102 ta loyiha
Mahsulot eksporti, mln AQSh doll.	—	456	—
Kambag‘allik darajasi, %	11,9	6,7	−5,2 f.p.
Ishsizlik darajasi, %	5,4	4,7	−0,7 f.p.

YaHM real ifodada 7,9 % ga o‘sgan, kambag‘allik 11,9 % dan 6,7 % gacha, ishsizlik 5,4 % dan 4,7 % gacha qisqargan. Biroq aholi jon boshiga YaHM bo‘yicha tafovut saqlanib qolmoqda [10; 16]:

$$K_{2025} = 30\,713{,}5 / 48\,816{,}4 \approx 0{,}63$$

Viloyat aholi jon boshiga ishlab chiqarish bo‘yicha respublika o‘rtacha darajasidan 37 % orqada. YaIMdagi ulushi 3,4 % bo‘lgan viloyatda mamlakat aholisining taxminan 5,4 % i yashaydi, ya’ni bandlik va infratuzilmaga bo‘lgan talab iqtisodiy salohiyatdan yuqori.

2025-yilda sanoat mahsulotlari 34 trln so‘m, qishloq xo‘jaligi – 35, qurilish – 14, xizmatlar – 37 trln so‘mni tashkil etgan [15]. Tarmoqlar ulushi asosida HHI ≈ 0,274 bo‘lib, iqtisodiyot nisbatan diversifikatsiyalashgan (1-rasm).



1-rasm. Xorazm viloyati iqtisodiyotining asosiy ko‘rsatkichlari, 2025-yil

[192] Xorazm viloyati statistika boshqarmasi, Milliy statistika qo‘mitasi va viloyat hokimligi ma’lumotlari asosida tuzilgan. 2024-yil YaHM qayta hisoblangan qiymatda keltirilgan; kambag‘allik va ishsizlik ko‘rsatkichlari yil boshi va yil yakuni holatiga.

Qishloq xo‘jaligi, qayta ishlash sanoati va qishloq turizmi bir manbaga – Amudaryo suviga bog‘liq. 2025-yilda viloyatda 920 km avtomobil yo‘li va 17 ta ko‘prik, 240 km ichimlik suvi va oqova tarmoqlari, 490 km elektr tarmoqlari foydalanishga topshirilgan [15].

Eng yuqori samara suv xo‘jaligida qayd etilgan: 52 ming gektarda suv tejovchi texnologiyalar joriy etilishi natijasida 1 mlrd m³ yoki 30 % suv tejalgan [15]. 1 600 km ichki sug‘orish tarmoqlari va 40 km magistral kanallarni betonlash ishlari davom etmoqda. Nasos stansiyalarining qayta tiklanuvchi energiyaga o‘tkazilishi 75 mln kVt·soat elektr energiyasini tejash imkonini bergan.

2025-yilda viloyatga 2 mln xorijiy sayyoh tashrif buyurgan, joylashtirish vositalarining sig‘imi esa 8 381 o‘rinni tashkil etadi [15]. Infratuzilmani kengaytirishga qaratilgan yirik loyihalar 2-jadvalda keltirilgan [9; 15; 17].

2-jadval.

Xorazm viloyati infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan yirik loyihalar[193]

Loyiha	Ko‘lami	Qiymati	Moliyalashtirish manbai
Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini ta’mirlash	9 ta tuman, 188 km, 2025–2028-yy.	98,6 mln doll.	Xalqaro moliya instituti krediti
D213 avtomobil yo‘lini rekonstruksiya qilish	84 km	238 mln doll.	Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki
“O‘zbekiston – Xitoy” texnoparki	Qo‘shko‘pir tumani, 175 ga, 16 ta loyiha	1 mlrd doll.	To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiya
Chiqindilardan elektr energiyasi ishlab chiqarish	Urganch tumani, 71 MVt	100 mln doll.	Koreya Respublikasi investitsiyasi
Urganch aeroportini modernizatsiya qilish va boshqaruvga berish	Aeroport majmuasi	≈181 mln doll.	Davlat-xususiy sheriklik
“Arda Xiva” turistik majmuasi	Xiva, 24,5 ga	1,1 trln so‘m	Xususiy investitsiya

Loyihalar transport-logistika, energetika va turizm yo‘nalishlarida jamlangan bo‘lib, ularni moliyalashtirishda xalqaro moliya institutlari, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari ishtirok etmoqda. Infratuzilma quyi tizimlari bo‘yicha aniqlangan cheklovchi omillar va ustuvor yo‘nalishlar 3-jadvalda umumlashtirildi.

3-jadval.

Xorazm viloyati infratuzilma quyi tizimlari bo‘yicha cheklovchi omillar va ustuvor yo‘nalishlar[194]

Quyi tizim	Asosiy cheklovchi omil	Ustuvor yo‘nalish
Suv xo‘jaligi va irrigatsiya	Amudaryo quyi oqimiga to‘liq bog‘liqlik, tarmoqlardagi suv yo‘qotishlari, yerlarning sho‘rlanishi	Ichki tarmoqlarni betonlash, suv tejovchi texnologiyalar maydonini kengaytirish, suv hisobini raqamlashtirish

[193] Xorazm viloyati hokimligi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi investitsiya portali hamda OAV ochiq ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.
[194] Tahlil natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Transport-logistika	Respublika markazidan uzoqlik, tranzit salohiyatidan to‘liq foydalanilmasligi	D213 va hududiy yo‘llarni rekonstruksiya qilish, aeroportni modernizatsiya qilish, multimodal logistika markazi tashkil etish
Energetika	Tarmoqlarning eskirganligi, nasos stansiyalarining yuqori energiya sarfi	Qayta tiklanuvchi va chiqindidan olinadigan energiya, tarmoqlarni modernizatsiya qilish
Muhandislik-kommunal	Qishloq hududlarida markazlashgan suv ta’minoti va kanalizatsiyaning notekisligi	Ichimlik suvi va oqova suv tizimlarini kengaytirish, oqova suvlarni qayta ishlash
Turizm infratuzilmasi	Mavsumiylik, eng yuqori mavsumda joylashtirish o‘rinlarining yetishmasligi	Xiva – Urganch – qadimiy qal’alar turistik halqasi, mehmonxona fondini kengaytirish
Innovatsion-sanoat	Sanoat obyektlarining tarqoqligi, qayta ishlash chuqurligining pastligi	Hazorasp EIZ, “O‘zbekiston – Xitoy” texnoparki asosida agrosanoat klasterlari

3-jadvalda Xorazm viloyatining asosiy infratuzilma quyi tizimlari rivojlanishiga ta’sir etuvchi cheklovchi omillar hamda ularni bartaraf etishning ustuvor yo‘nalishlari tizimlashtirilgan. Tahlil natijalari hudud infratuzilmasining samarali rivojlanishi, avvalo, suv resurslaridan oqilona foydalanish, transport-logistika aloqalarini takomillashtirish, energetika tizimini modernizatsiya qilish va muhandislik-kommunal xizmatlar qamrovini kengaytirish bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Xususan, suv xo‘jaligida Amudaryo resurslariga yuqori darajadagi bog‘liqlik va suv yo‘qotishlari, transport sohasida geografik uzoqlik, energetikada tarmoqlarning eskirganligi hamda kommunal infratuzilmada xizmatlar bilan ta’minlanishning hududiy nomutanosibligi asosiy cheklovchi omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Shuningdek, turizm infratuzilmasida mavsumiy talabning yuqoriligi va joylashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi, innovatsion-sanoat yo‘nalishida esa ishlab chiqarish obyektlarining tarqoqligi hamda mahsulotlarni chuqur qayta ishlash darajasining pastligi hududning mavjud iqtisodiy salohiyatidan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etishda infratuzilma tarmoqlarini kompleks modernizatsiya qilish, raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, multimodal logistika imkoniyatlarini rivojlantirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hamda turizm va sanoat klasterlarini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, infratuzilma quyi tizimlarini o‘zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirish Xorazm viloyatining investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar kirish qismida ilgari surilgan gipotezani tasdiqlaydi: Xorazm viloyati iqtisodiyotining barqarorligi infratuzilma obyektlari sonidan ko‘ra suv, energiya va logistika bo‘g‘inlaridagi cheklovlar bilan belgilanadi. Iqtisodiyot tarmoqlar bo‘yicha nisbatan diversifikatsiyalashgan bo‘lsa-da, asosiy tarmoqlarning Amudaryo suviga umumiy bog‘liqligi sababli suv taqchil yillarda zarba bir vaqtda bir

nechta tarmoqqa tarqaladi. Shu sababli Xorazm uchun barqarorlikning asosiy sharti – suv xo‘jaligi infratuzilmasining samaradorligi. Bu xulosa R. Martin va P. Sunley ilgari surgan hududiy bardoshlilikning tarmoq tuzilmasiga bog‘liqligi g‘oyasini [8] to‘ldiradi: umumiy resurs cheklovi mavjud bo‘lganda rasmiy diversifikatsiya bardoshlilikni kafolatlamaydi.

Cheklovlar o‘zaro bog‘liq: suv taqchilligi energiya sarfini oshiradi, logistika muammolari sanoat raqobatbardoshligini pasaytiradi, turizm infratuzilmasining yetishmasligi esa xizmatlar sohasi o‘sishini cheklaydi. Shu sababli ustuvor yo‘nalishlar yagona tizim sifatida amalga oshirilishi va natija ko‘rsatkichlari (tejalgan suv, qisqargan transport xarajati, qo‘shilgan qiymat) bilan baholanishi lozim.

Suv tejovchi texnologiyalar hisobiga 1 mlrd m³ suv tejalgani infratuzilmaning sifati uning miqdoridan muhimroq ekanligi haqidagi C. Calderón va L. Servén xulosasiga [4] mos keladi. Transport-logistika bo‘yicha natijalar P. Krugman [7] hamda R. Crescenzi va A. Rodríguez-Pose [5] xulosalarini tasdiqlaydi: chekka hudud uchun yo‘l va aeroport loyihalari zarur, ammo yetarli shart emas – ularning samarasi logistika markazlari, chegara savdo zonasi va qayta ishlash sanoati bilan bog‘langan holdagina namoyon bo‘ladi. Turizmda eng yuqori mavsumda joylashtirish o‘rinlarining yetishmasligi daromadlarning bir qismi qo‘shni hududlarga “oqib ketishiga” sabab bo‘lmoqda. Viloyat aholisining mamlakatdagi ulushi uning YaIMdagi ulushidan yuqoriligi esa A. Rodríguez-Pose ta’kidlagan hududga moslashtirilgan siyosat zarurligini [12] amalda tasdiqlaydi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida 2025-yil ma’lumotlarining dastlabki (operativ) xarakterga ega ekanligi, tarmoqlar hajmi va xorijiy investitsiyalar bo‘yicha turli manbalardagi hisoblash metodikasining farqlanishi hamda tahlilning bitta hudud va qisqa davr bilan chegaralanganini ko‘rsatish mumkin. Shu sababli olingan natijalar sabab-oqibat bog‘liqligini emas, balki tavsifiy-tahliliy xulosalarni aks ettiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari Xorazm viloyati iqtisodiyotida so‘nggi yillarda sezilarli ijobiy tarkibiy va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar yuz berganini ko‘rsatdi. Xususan, 2025-yilda viloyat yalpi hududiy mahsuloti (YaHM) 7,9 % ga o‘sgan, kambag‘allik darajasi esa 6,7 % gacha qisqargan. Mazkur ko‘rsatkichlar hududda iqtisodiy faollikning ortishi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarining kengayishi hamda aholi turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlarning muayyan natija berayotganini ifodalaydi. Shunga qaramay, hisoblangan konvergensiya koeffitsientining 0,63 ga tengligi viloyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi respublika bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichdan 37 % past ekanligini ko‘rsatadi. Bu esa hududning mavjud iqtisodiy salohiyatidan to‘liq foydalanilmayotganini hamda infratuzilmaviy cheklovlarni bartaraf etish zarurligini anglatadi. Tarmoq tuzilmasining nisbatan diversifikatsiyalashganligi (HHI ≈ 0,274) iqtisodiyotning birgina sohaga haddan tashqari bog‘lanib qolmaganini ko‘rsatsa-da, qishloq xo‘jaligi, sanoat va ularga xizmat ko‘rsatuvchi infratuzilma tarmoqlarining suv resurslariga yuqori darajada bog‘liqligi hudud iqtisodiyoti uchun yashirin tizimli xavf sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, suv taqchilligi, sug‘orish tarmoqlaridagi yo‘qotishlar va yerlarning sho‘rlanishi uzoq

muddatli iqtisodiy o‘sish barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xorazm viloyatining infratuzilma salohiyatini oshirish va mavjud iqtisodiy cheklovlarni bosqichma-bosqich bartaraf etish maqsadida bir qator ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish taklif etiladi. Birinchidan, suv xo‘jaligi infratuzilmasini modernizatsiya qilish doirasida ichki sug‘orish tarmoqlarini betonlash ishlarini yakunlash, suv hisobini yuritish jarayonlarini raqamlashtirish hamda suv tejovchi texnologiyalar qo‘llaniladigan maydonlarni 2030-yilgacha kamida 100 ming gektarga yetkazish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, transport-logistika imkoniyatlarini kengaytirish uchun D213 avtomobil yo‘li va Urganch xalqaro aeroportini modernizatsiya qilishni yakunlash, chegara savdo zonasi yaqinida multimodal logistika markazini tashkil etish orqali yuk tashish xarajatlarini kamaytirish hamda hududning ichki va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini yaxshilash zarur. Uchinchidan, energetika infratuzilmasining barqarorligini ta’minlash maqsadida nasos stansiyalarini bosqichma-bosqich qayta tiklanuvchi energiya manbalariga to‘liq o‘tkazish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va elektr ta’minoti tarmoqlarini modernizatsiya qilish muhim ahamiyatga ega. To‘rtinchidan, turizm salohiyatidan samarali foydalanish uchun Xiva – Urganch – qadimiy qal’alar yo‘nalishida yagona turistik halqani shakllantirish, transport va servis infratuzilmasini takomillashtirish hamda 2030-yilgacha joylashtirish o‘rinlari sonini ikki baravar oshirish tavsiya etiladi. Beshinchidan, Hazorasp erkin iqtisodiy zonasi va “O‘zbekiston – Xitoy” texnoparki imkoniyatlaridan foydalangan holda agrosanoat klasterlarini rivojlantirish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, qo‘shilgan qiymat zanjirlarini kengaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilanadi.

Mazkur chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi infratuzilma quyi tizimlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni mustahkamlash, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirish, investitsiyalarni jalb etish hamda hudud iqtisodiyotining tashqi omillarga nisbatan barqarorligini kuchaytirishga xizmat qilishi kutiladi. Shu nuqtayi nazardan, Xorazm viloyatining konvergensiya koeffitsientini 2030-yilgacha kamida 0,70 darajaga yetkazish hududni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturining asosiy maqsadli indikatorlaridan biri sifatida belgilanishi taklif etiladi. Ushbu ko‘rsatkich viloyat iqtisodiyotining respublika o‘rtacha darajasiga yaqinlashish sur’atlarini baholash, amalga oshirilayotgan infratuzilmaviy islohotlar natijadorligini monitoring qilish hamda ustuvor investitsiya yo‘nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda Xorazm viloyati tumanlari va shaharlari kesimida infratuzilma rivojlanishini tavsiflovchi ko‘rsatkichlarning yagona ma’lumotlar bazasini shakllantirish maqsadga muvofiq. Bunda suv ta’minoti, transport yo‘llari, elektr energiyasi, kommunal xizmatlar, logistika, turizm va sanoat infratuzilmasi ko‘rsatkichlarini yalpi hududiy mahsulot, investitsiyalar hajmi, bandlik va aholi daromadlari bilan o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish zarur. Mazkur ma’lumotlar asosida panel regressiya, korrelyatsion tahlil va boshqa ekonometrik usullardan foydalanish infratuzilma omillarining hududiy iqtisodiy o‘sishga ta’sirini miqdoriy baholash, eng muhim cheklovchi omillarni aniqlash imkonini beradi. Natijada Xorazm viloyatining infratuzilmaviy salohiyatini oshirishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini yanada aniq,

manzilli va natijador tarzda ishlab chiqish uchun metodologik asos yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Aschauer D.A. Is Public Expenditure Productive? // Journal of Monetary Economics. – 1989. – Vol. 23(2). – P. 177–200.
2. Bom P.R.D., Ligthart J.E. What Have We Learned from Three Decades of Research on the Productivity of Public Capital? // Journal of Economic Surveys. – 2014. – Vol. 28(5). – P. 889–916.
3. Calderón C., Moral-Benito E., Servén L. Is Infrastructure Capital Productive? A Dynamic Heterogeneous Approach // Journal of Applied Econometrics. – 2015. – Vol. 30(2). – P. 177–198.
4. Calderón C., Servén L. The Effects of Infrastructure Development on Growth and Income Distribution // World Bank Policy Research Working Paper No. 3400. – Washington, D.C.: World Bank, 2004.
5. Crescenzi R., Rodríguez-Pose A. Infrastructure and Regional Growth in the European Union // Papers in Regional Science. – 2012. – Vol. 91(3). – P. 487–513.
6. Hirschman A.O. The Strategy of Economic Development. – New Haven: Yale University Press, 1958. – 217 p.
7. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy. – 1991. – Vol. 99(3). – P. 483–499.
8. Martin R., Sunley P. On the Notion of Regional Economic Resilience: Conceptualization and Explanation // Journal of Economic Geography. – 2015. – Vol. 15(1). – P. 1–42.
9. Modernization and Management of Urgench Airport. – https://invest.miit.uz/en/projects/modernization-and-management-of-urgench-airport
10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari. – https://stat.uz
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. – https://lex.uz
12. Rodríguez-Pose A. The Revenge of the Places That Don’t Matter (and What to Do about It) // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. – 2018. – Vol. 11(1). – P. 189–209.
13. Timilsina G., Hochman G., Song Z. Infrastructure, Economic Growth, and Poverty: A Review // World Bank Policy Research Working Paper No. 9258. – Washington, D.C.: World Bank, 2020.
14. Uzbekistan’s Khorezm Region Gross Regional Product Reaches 63 Trillion Soums // Daryo.uz. – 2026-yil 4-mart. – https://daryo.uz
15. Xorazm viloyati hokimining 2025-yil yakunlari bo‘yicha hisoboti. – https://gov.uz/oz/xorazm/news/view/123912
16. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi. Yalpi hududiy mahsulot: 2025-yil yanvar–dekabr (dastlabki ma’lumotlar). – https://www.xorazmstat.uz
17. Президенту представили планы развития Хорезмской области // Kun.uz. – 2025-yil 12-sentabr. – https://kun.uz/ru/news/2025/09/12/prezidentu-predstavili-plany-razvitiya-xorezmskoy-oblasti